

واکاوی ویژگی‌های روانشناختی کارآفرینانه و عوامل پیش‌برنده و بازدارنده کارآفرینی در دانشکده‌های کشاورزی (مورد مطالعه: واحدهای منطقه ۵ دانشگاه آزاد اسلامی)

مسعود بیژنی*

استادیار گروه ترویج و آموزش کشاورزی، دانشکده کشاورزی، دانشگاه تربیت مدرس، تهران، ایران

نگین فلاح حقیقی

عضو هیأت علمی سازمان پژوهش‌های علمی و صنعتی ایران، تهران، ایران

غلامحسین کرمی

دانشجوی دکتری ترویج و آموزش کشاورزی، بخش ترویج و آموزش کشاورزی، دانشکده کشاورزی، دانشگاه شیراز، شیراز، ایران

محمد عسگری قدس

دانشجوی دکتری کارآفرینی، دانشکده کارآفرینی، دانشگاه تهران، تهران، ایران

معصومه زند

عضو هیأت علمی دانشگاه آزاد اسلامی واحد بروجرد، بروجرد، ایران

تاریخ پذیرش: ۹۴/۴/۷

تاریخ دریافت: ۹۳/۵/۲۰

چکیده

پژوهش حاضر به صورت توصیفی و پیمایشی و با هدف بررسی ویژگی‌های روانشناختی کارآفرینانه دانشجویان و عوامل پیش‌برنده و بازدارنده کارآفرینی در دانشکده‌های کشاورزی انجام شد. جامعه آماری تحقیق را دانشجویان کشاورزی واحدهای منطقه ۵ دانشگاه آزاد اسلامی تشکیل دادند که تعداد ۳۴۱ نفر از آنان با استفاده از جدول بارتلت و به روش نمونه‌گیری طبقه‌ای چندمرحله‌ای تصادفی با انتساب متناسب به عنوان نمونه تحقیق انتخاب شدند. ابزار پژوهش پرسشنامه‌ای بود که روایی صوری و محتوایی آن مطابق نظر جمعی از صاحب نظران و اساتید مجرب و پایایی آن نیز از طریق آزمون آلفای کرونباخ تأیید گردید. نتایج نشان داد که بیش از ۵۳ درصد دانشجویان از نظر ویژگی‌های روانشناختی کارآفرینی در سطح پایینی هستند. به‌علاوه، از دیدگاه دانشجویان آرایه آموزش‌های مرتبط با کارآفرینی و پاداش مادی به ایده‌های نو مهم‌ترین مؤلفه توسعه کارآفرینی در دانشکده‌های کشاورزی بود. همچنین مشکلات دستیابی به منابع مالی برای سرمایه‌گذاری و ناآشنایی دانشجویان با فعالیت‌های کشاورزی و محیط‌های روستایی به‌عنوان مهم‌ترین موانع کارآفرینی در دانشکده‌های کشاورزی تعیین شدند.

واژه‌های کلیدی: کارآفرینی، ویژگی‌های روانشناختی، عوامل پیش‌برنده و بازدارنده، دانشکده کشاورزی، دانشگاه آزاد اسلامی.

مقدمه

در مباحث مربوط به توسعه منابع انسانی، مسأله بیکاری یکی از موارد مهم و بحث‌انگیزی است که از عدم تعادل بین عرضه و تقاضای نیروی انسانی به وجود می‌آید. در مقابل، اشتغال یکی از شاخص‌های مهم توسعه‌یافتگی محسوب می‌شود. در شرایط کنونی در کشورهایی نظیر ایران، ایجاد فرصت‌های شغلی برای جمعیت بی‌شمار بیکاران، به خصوص دانش‌آموختگان نظام آموزش عالی، مهم‌ترین مشغله برنامه‌ریزان کلان کشور است (پوراتشی و مختارنیا، ۱۳۸۸). وضعیت بیکاری در بین فارغ‌التحصیلان کشاورزی به مراتب از سایر رشته‌های تحصیلی حادتر است (حسینی و همکاران، ۱۳۸۹). رفع این معضل نیازمند ایجاد و تقویت راهکارهای اشتغال‌زایی و تربیت افراد کارآمد و خلاق است. تجارب کشورهای مختلف دنیا اعم از توسعه‌یافته و در حال توسعه، نشان می‌دهد که بهترین گزینه برای آماده نمودن فراگیران نظام آموزش عالی جهت اشتغال در بازار کار، آموزش کارآفرینی (بارانی و زرافشانی، ۱۳۸۸) و تغییرات راهبردی در الگوهای آموزشی و پژوهشی دانشگاه‌ها و بهبود مهارت‌ها و توانایی‌های دانشجویان می‌باشد. با درک اهمیت و نقش کارآفرینی، ماده ۸۰ قانون برنامه پنج‌ساله پنجم توسعه جمهوری اسلامی ایران (۱۳۹۴-۱۳۹۰) به دولت اجازه داده تا در راستای ایجاد اشتغال پایدار، توسعه مشاغل نو و کارآفرینی، حمایت مالی و تشویق خوشه‌ها و زنجیره‌های تولیدی و تقویت توان فنی بنگاه‌های کوچک و متوسط را دنبال نماید و همچنین به منظور توسعه و گسترش آموزش‌های کارآفرینی، فنی و حرفه‌ای و علمی - کاربردی از بخش غیردولتی

حمایت نماید (مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی، ۱۳۹۰).

علاقه و گرایش سازمان‌ها و مراکز دانشگاهی به کارآفرینی در حال افزایش است و مهم‌ترین دستاورد آن شناخت فرصت‌های مناسب اشتغال، رفاه، تولید ثروت و افزایش بهره‌وری در سازمان‌ها و دانشگاه‌ها می‌باشد (Powers & McDougall, 2005). پویایی فضای دانشگاه در کشورهای توسعه‌یافته باعث کشف و پرورش استعدادهایی است که در نقش کارآفرین، بستر موفقیت‌های بیشتر را فراهم می‌آورند (Guerrero *et al.*, 2006). به همین منظور و همزمان با تغییر و تحولات پرشتاب محیطی و گذار از جامعه صنعتی به جامعه اطلاعاتی، دانشگاه‌ها راهی جز شناسایی فرصت‌های نوین و تجهیز خود به نوآوری‌های فنی، سازمانی و راهبردی و تطبیق با تغییرات ندارند. رویکرد ایجاد، انطباق و به‌کار بستن تغییرات، فرآیندی کارآفرینانه است (احمدپورداریانی، ۱۳۸۲).

دانشگاه کارآفرین به معنی ایجاد کسب و کارهای جدید از سوی اعضای هیأت علمی، تکنیسین‌ها یا دانشجویان است (Chrisman *et al.*, 1995). دانشگاه‌هایی که منابع درآمدی جدیدی مانند ثبت اختراع، قراردادهای تحقیقاتی با محیط بیرون از دانشگاه و مشارکت با بخش خصوصی را در نظر دارند (Etzkowitz, 1983). یک دانشگاه کارآفرین در زمینه تجاری‌سازی دوره‌های آموزشی سفارشی، خدمات مشاوره‌ای و فعالیت‌های توسعه‌ای و کالایی کردن اختراعات و ارائه مجوز به کسب و کارهای دانشجویی فعال است (Jacob *et al.*, 2003). چنین دانشگاهی مرکز رشد طبیعی است که در آن ساختارهای حمایتی لازم برای اعضای هیأت علمی و دانشجویان فراهم

2008) و روانشناختی قابل تشخیص است. کارآفرینی از نظریه‌های اقتصادی منشأ گرفته و تا دهه ۱۹۶۰ نقش کارآفرینان در توسعه اقتصادی مورد توجه اندیشمندان اقتصادی بود (Drucker, 1986). پس از آن، روانشناسان با هدف ارائه نظریه‌هایی روانشناختی کارآفرینانه، ویژگی‌های شخصیتی کارآفرینان را بررسی کردند (Begley & David, 1985).

براساس رویکرد شخصیتی و نگرشی، احتمال این‌که فرد با یکسری ویژگی خاص به سمت کارآفرینی تمایل پیدا کند، زیاد است. لذا ایجاد نگرش‌های کارآفرینانه در دانشجویان شرط لازم برای بروز رفتار کارآفرینانه از سوی آنان است (الهیاری و همکاران، ۱۳۸۸). در تبیین مفهوم کارآفرینی، ویژگی‌ها و کارکردهای متنوعی به افراد کارآفرین نسبت داده می‌شود (Krueger et al., 2000). مطالعات انجام شده در این زمینه منجر به شکل‌گیری رهیافت ویژگی‌های شخصیتی کارآفرینانه^۱ شد (Postigo & Tamborini, 2002). توفیق‌طلبی^۲ یا نیاز به موفقیت به‌عنوان یکی از ویژگی‌های کارآفرینانه، انگیزه و محرکی درونی برای رقابت و چالش با محیط می‌باشد (Bellu & Sherman, 1995; Delmar, 1996). کارآفرینان به‌دلیل تمایل به نتیجه یا انگیزه اکتساب کار را برای حسن انجام و نه به خاطر پاداش انجام می‌دهند (Miner et al., 1992).

استقلال‌طلبی^۳ نیرویی برانگیزاننده و محرک است که ارتباط نزدیکی با مرکز کنترل درونی^۴ دارد (Vesper, 1997). ریسک‌پذیری^۵ به معنای پذیرش

می‌شود تا شرکت‌های هوشمندانه، تجاری و مشترک جدیدی را راه‌اندازی کنند (Etzkowitz, 2003).

به رغم تفاوت زیاد در نظام‌های دانشگاهی و صنعتی، تقریباً تمام دولت‌ها بر توانایی بالقوه‌ی دانشگاه‌ها به‌عنوان منبع نوآوری و توسعه‌ی اقتصادی مبتنی بر دانایی تأکید دارند. هدف فعالیت‌های کارآفرینانه در دانشگاه‌های کارآفرین ارتقای عملکرد ملی و منطقه‌ای و نیز کسب مزیت‌های مالی برای دانشگاه، هیأت علمی و دانشجویان است. البته نقش فعال دانشگاه کارآفرین در عرصه‌ی توسعه‌ی اقتصادی به معنای از بین رفتن نقش‌های قدیمی‌تر آن نیست، بلکه این نقش‌ها فقط به شیوه‌ای نوین انجام می‌شود. دانشگاه کارآفرین افزون بر انتقال نتایج پژوهش‌ها به صنعت، به ارتقاء علمی و فناوری شرکت‌های کمتر برخوردار کمک می‌کند (یداللهی و همکاران، ۱۳۹۰).

دانشگاه برای کارآفرین شدن باید فرهنگ کارآفرینانه را در خود نهادینه سازد. این امر از طریق شناسایی، حمایت و رشد استعدادهای خلاق، توسعه فرهنگ کار گروهی در بین اعضای هیأت علمی، دانشجویان و کارکنان، تقویت یادگیری سازمانی، تحول در ارزش‌ها، باورها و مفروضات اعضا و ارتقاء سطح مشارکت جمعی آن‌ها محقق می‌شود (Clark, 1998). با همه ویژگی‌های مثبت عنوان شده برای دانشگاه کارآفرین برخی معتقدند که سیاست‌های تشویقی کارآفرینی و درگیر شدن بخش‌های مختلف دانشگاه در فعالیت‌های اقتصادی کارآفرین ممکن است باعث کم‌رنگ شدن توانایی دانشگاه در اجرا و هدایت تحقیقات بنیادین و بلند مدت مورد نیاز جامعه شود (Adam et al., 2007).

در تحقیقات کارآفرینی سه رویکرد اقتصادی (Schumpeter, 1975)، فرهنگی اجتماعی (Weerawardena & Mort, 2006; Zahra et al.,)

1. Entrepreneurial Traits

2. Need for Achievement

3. Need for Independence

4. Internal Locus of Control

5. Risk Taking Propensity

طبق پژوهش غفاری (۱۳۸۷) قابلیت‌های استقلال‌طلبی، کنترل درونی، انگیزه پیشرفت و خلاقیت دانشجویان دانشگاه پیام نور اراک بالاتر از حد میانگین و ریسک‌پذیری آنان کمتر از میانگین بود. نتایج پژوهش واحدی و همکاران (۱۳۸۸) نشان داد که روحیه تحمل ابهام، توفیق‌طلبی، ریسک‌پذیری، خلاقیت و کنترل درونی در بین بیشتر دانشجویان دانشگاه آزاد اسلامی ایلام مناسب و روحیه استقلال‌طلبی آنان نامناسب است. بین ویژگی اعتماد به نفس، موفقیت‌طلبی و ریسک‌پذیری زنان شاغل و تمایل آنان به کارآفرینی رابطه معنی‌دار و مستقیمی وجود داشت. اما رابطه آینده‌گرایی و ترس از موفقیت با تمایل به کارآفرینی معنی‌دار نبود (محمدی و همکاران، ۱۳۹۰)

بر اساس نتایج یک تحقیق حدود ۱۵ درصد از دانشجویان دانشکده کشاورزی شیراز دارای ویژگی‌های کارآفرینی بودند. بیش از ۴۰ درصد مستعد کارآفرینی بوده در صورت مواجه شدن با شرایط مناسب خصوصیات کارآفرینی را از خود بروز خواهند داد. ۲۶/۵ درصد به‌عنوان کارآفرین بالقوه با برنامه‌های آموزشی، امکان توسعه روحیه کارآفرینی را دارند. ۱۷/۴ درصد نیز فاقد روحیه کارآفرینی بودند (شریف‌زاده و زمانی، ۱۳۸۵). نگرش و ارزش‌های کارآفرینی در بیش از ۴۰ درصد دانشجویان کشاورزی دانشگاه آزاد اسلامی رشت در حد متوسط بود (الهیاری و همکاران، ۱۳۸۸).

یکی از موضوعات مهم کارآفرینی، شناخت مؤلفه‌های مؤثر بر کارآفرینی دانشگاهی و همچنین موانع آن است. پور عزت و همکاران (۱۳۸۹) نشان دادند که فقدان شبکه‌های ارتباطی صنعت و دانشگاه و قوانین ضعیف حفاظت از دارایی‌های فکری در سطح ملی مهم‌ترین موانع تجاری‌سازی دانش در دانشگاه

مخاطره‌هایی است که توسط کشمکش‌های شخصی و درونی کارآفرین، مهار و کنترل می‌شود.

نتایج مطالعات مختلف حاکی از آن است که کارآفرینان ریسک‌پذیری بیشتری نسبت به سایر افراد جامعه نشان می‌دهند (Olakitan & Ayobami, 2011). کارآفرینان به دلیل آگاهی از شرایط مخاطره‌آمیز در حوزه فعالیت خود در مواجهه با ابهامات دست به خلاقیت می‌زنند (Olakitan & Ayobami, 2011). توانایی کار با اطلاعات ناقص از محیط و تمایل به فعالیت مستقل بدون اطمینان از موفقیت، به دلیل قدرت تحمل ابهام^۱ کارآفرینان است که بیشتر از سایر افراد در آنان وجود دارد (Ronstadt, 1987). کارآفرینان به دلیل خودباوری^۲ همواره نسبت به وجود یک استعداد قوی در درون خویش برای ایجاد تغییر در محیط پیرامون، مطمئن هستند (Bellu & Sherman, 1995). با عطف توجه به ویژگی‌های کارآفرینانه می‌توان گفت که کارآفرینی عبارت است از فرآیند نوآوری، خلق ارزش و بهره‌گیری از فرصت‌ها با تلاش و پشتکار فراوان همراه با پذیرش خطرات مالی، روانی و اجتماعی که با انگیزه توفیق‌طلبی، رضایت شخصی، استقلال و کسب سود مالی صورت می‌گیرد (Hisrich & Peters, 2002).

برخی از مطالعات کارآفرینی ویژگی‌های روانشناختی کارآفرینان را بررسی کرده‌اند. ویژگی‌های سخت‌کوشی و تلاش مداوم برای تحقق اهداف، اعتماد به نفس و خودباوری، آینده‌نگر بودن، مدیریت زمان، حسن تدبیر و انگیزه مهم‌ترین قابلیت‌های روانشناختی کارآفرینی در دانشجویان پردیس کشاورزی و منابع طبیعی تهران شناخته شد (قاسمی و اسدی، ۱۳۸۹).

^۱. Ambiguity Tolerance

^۲. Self-Esteem

آموزش کارآفرینی یکی از مؤثرترین شیوه‌ها برای ورود فارغ‌التحصیلان به بازار است. چنین آموزش‌هایی روحیه مسئولیت‌پذیری افراد را بالا برده و به افرادی متفکر و کارآفرین تبدیل می‌کند، به طوری که در مقابل چالش‌های فضای کسب و کار، خطرپذیر شده و موفق عمل می‌کنند (David *at al.*, 2008). آموزش کارآفرینی دانشگاهی باعث توانمندسازی دانش‌آموختگان در ایجاد شرکت‌های کوچک و متوسط (SMEs) دانش‌بنیان می‌شود و به دلیل تغییر رویکرد از کارجویی به کارآفرینی، دانشجویان از حوزه‌ی دانش نظری و محفوظات فراتر رفته و در حل مسائل عملی و تخصصی، مهارت کسب می‌کنند.

به همین دلیل آموزش کارآفرینی مزیت رقابتی افراد برای ورود به بازار کار است (طالبی و زارع، ۱۳۸۷). البته آموزش کارآفرینی با آموزش معمول کسب و کار متفاوت است و با توجه به ماهیت مبهم و نامشخص ورود به فضای کارآفرینی، فنون و مهارت‌های مذاکره، رهبری، توسعه محصول جدید، تفکر خلاق و رویکرد باز به نوآوری را آموزش می‌دهد (Kuratko, 2003).

با توجه به مطالعات فوق‌الذکر شناسایی ویژگی‌های کارآفرینانه دانشجویان و عوامل پیش‌برنده و همچنین موانع توسعه کارآفرینی در نظام آموزش عالی کشاورزی ضرورت دارد.

لذا با توجه به گسترش کمی و کیفی دانشگاه آزاد اسلامی در مناطق مختلف کشور، شناخت بیشتر این عوامل، مسیر تحقق کارآفرینی در نظام آموزش عالی را هموار نموده و بسترهای لازم را برای استقرار دانشکده‌های کشاورزی کارآفرین در دانشگاه آزاد اسلامی فراهم می‌نماید که ماحصل آن ارتباط پویا بین

بوده و ضعف اطلاعات دانشگاه درباره نیازها و اولویت‌های بخش کسب و کار در رده بعدی قرار دارد. پورآتشی و مختارنیا (۱۳۸۸) چهار عامل روانشناختی، خدمات مالی و حمایتی، تحصیلی و مهارت کسب و کار را مهم‌ترین عوامل مؤثر بر کارآفرینی دانش‌آموختگان کشاورزی از دیدگاه اعضای هیأت علمی پردیس کشاورزی و منابع طبیعی دانشگاه تهران می‌دانند.

اسماعیلی و همکاران (۱۳۹۰) مجهز شدن دانشجویان و دانش‌آموختگان به مهارت‌های کارآفرینی و راه‌اندازی فضای کسب و کار و حمایت و نظارت دولت بر مراکز کارآفرینی را در بهبود وضعیت اشتغال و کارآفرینی دانش‌آموختگان کشاورزی شهرستان همدان مؤثر دانستند.

دانشجویان پردیس کشاورزی و منابع طبیعی تهران، کارآموزی در محیط‌های اجرایی، ارتباط نزدیک دانشگاه و بنگاه‌های کسب و کار، امکانات و تجهیزات آزمایشگاهی و فعالیت‌های عملی را بر کارآفرینی مؤثر دانستند (قاسمی و اسدی، ۱۳۸۹). خسروی‌پور و منجم‌زاده (۱۳۹۰) معتقد بودند که توجه به مطالب عملی و کاربردی علاوه بر دروس نظری و تناسب محتوی دروس با نیاز بازار کار در کارآفرینی دانشجویان کشاورزی مؤثر است.

فعالیت‌های عملی محدود درسی، کمبود بازدیدها و گردش علمی برای آشنایی دانشجویان با آینده شغلی بی‌اطلاعی از بازار کار رشته‌های کشاورزی، لحاظ نکردن قابلیت‌ها و علایق دانشجویان در برنامه‌ریزی آموزشی و متناسب نبودن آموخته‌ها و دانش و مهارت‌های تجربی و شغلی فارغ‌التحصیلان به‌عنوان بخشی از موانع کارآفرینی در نظام آموزش عالی کشاورزی شناسایی شد (حسینی و همکاران، ۱۳۸۹؛ خسروی‌پور و منجم‌زاده، ۱۳۹۰)

مراکز آموزش عالی کشاورزی و بازار کار و صنعت خواهد بود.

اهداف تحقیق

هدف کلی تحقیق واکاوی ویژگی‌های روانشناختی کارآفرینانه و عوامل پیش‌برنده و بازدارنده کارآفرینی در دانشکده‌های کشاورزی بود که اهداف اختصاصی آن عبارتند از: بررسی ویژگی‌های روانشناختی کارآفرینی دانشجویان دانشکده‌های کشاورزی؛ شناسایی مؤلفه‌های پیش‌برنده کارآفرینی در دانشکده‌های کشاورزی از دیدگاه دانشجویان؛ و شناسایی موانع و مؤلفه‌های بازدارنده کارآفرینی در دانشکده‌های کشاورزی از دیدگاه دانشجویان.

روش پژوهش

این تحقیق از نظر ماهیت، جزو پژوهش‌های کمی و از نظر میزان کنترل متغیرها از نوع غیرآزمایشی محسوب می‌شود.

از لحاظ شیوه‌ی گردآوری داده‌ها، پیمایشی بوده و به دلیل جمع‌آوری داده‌ها در زمانی خاص، از نوع مقطعی است. از لحاظ هدف و استفاده از نتایج هم از نوع تحقیقات کاربردی محسوب می‌شود. جامعه آماری پژوهش دانشجویان دانشکده‌های کشاورزی واحدهای منطقه ۵ دانشگاه آزاد اسلامی بود. حجم نمونه پژوهش ۳۴۱ نفر بود که با استفاده از جدول بارتلت و به روش نمونه‌گیری طبقه‌ای چند مرحله‌ای تصادفی با انتساب متناسب، مطابق جدول ۱ انتخاب شدند.

جدول ۱- حجم نمونه بر اساس واحدهای دانشگاهی مورد مطالعه

نام واحد دانشگاهی	فراوانی	درصد
اراک	۱۲۴	۳۶/۴
بروجرد	۴۸	۱۴/۱
آشتیان	۴	۱/۲
خرم‌آباد	۶۹	۲۰/۲
نراق	۸	۲/۳
ساوه	۸۸	۲۵/۸
مجموع	۳۴۱	۱۰۰

ابزار اصلی جمع‌آوری داده‌ها پرسشنامه‌ای بود که روایی ظاهری و محتوایی آن با استفاده از نظرات سه نفر از افراد صاحب نظر در زمینه کارآفرینی و پس از انجام اصلاحات لازم به دست آمد. به منظور تعیین پایایی ابزار تحقیق یک مطالعه راهنما به تعداد ۳۰ پرسشنامه در خارج از نمونه مورد مطالعه انجام شد و مقدار آلفای کرونباخ بین ۰/۷۸ تا ۰/۸۹ برای بخش‌های مختلف پرسشنامه بدست آمد که برای تحقیق حاضر ضریب اعتبار مناسبی بود. برای سنجش

ویژگی‌های روانشناختی کارآفرینی و همچنین عوامل مؤثر بر کارآفرینی، گویه‌ها در یک مقیاس ۵ گزینه‌ای از طیف لیکرت با نمراتی در دامنه (۱ = خیلی کم) تا (۵ = خیلی زیاد) مورد بررسی قرار گرفت. جهت تحلیل داده‌ها و اولویت‌بندی عوامل پیش‌برنده و بازدارنده کارآفرینی از ضریب تغییرات (حاصل تقسیم انحراف معیار بر میانگین) استفاده شد. به منظور تجزیه و تحلیل داده‌های گردآوری شده از نرم‌افزار SPSS استفاده شد.

یافته‌ها

توصیف ویژگی‌های فردی و حرفه‌ای دانشجویان

از نظر ویژگی‌های فردی بیشترین توزیع فراوانی پاسخگویان مربوط به گروه سنی ۲۲ تا ۲۵ سال بود. میانگین سنی پاسخگویان ۲۳/۶۴ سال با حداقل ۱۹، حداکثر ۳۰ و انحراف معیار ۲/۱۷۷ سال تعیین شد. ۵۸/۱ درصد از دانشجویان دختر و ۴۱/۹ درصد پسر بودند. ۹۰/۳ درصد از پاسخگویان مجرد و ۹/۷ درصد متأهل بودند. از نظر رشته تحصیلی بیشترین فراوانی (۷۷/۷ درصد) مربوط به رشته زراعت و اصلاح نباتات بود. ۱۸۷ نفر (۵۴/۸ درصد) از پاسخگویان در مقطع کارشناسی، ۱۵۰ نفر (۴۴ درصد) در مقطع کارشناسی‌ارشد و ۴ نفر (۱/۲ درصد) در مقطع دکتری در حال تحصیل بودند.

ویژگی‌های روانشناختی دانشجویان در زمینه

کارآفرینی

وضعیت ویژگی‌های کارآفرینانه دانشجویان دانشکده‌های کشاورزی در زمینه کارآفرینی در ۵ ویژگی روانشناختی شامل توفیق‌طلبی، کنترل درونی، ریسک‌پذیری، خلاقیت و نوآوری و تحمل ابهام در جدول ۲ ارائه شده است. از نظر روحیه توفیق‌طلبی «تمایل به انجام کارها به بهترین شکل» و «به عهده گرفتن مسوولیت تصمیم‌ها» در اولویت ویژگی‌های روانشناختی دانشجویان قرار داشت. در بعد کنترل

درونی «موفق شدن را به جای شانس، حاصل زحمت خود دانستن» و در بعد ریسک‌پذیری «لذت در پذیرفتن کارهایی که دیگران از انجام دادن آن ترس دارند» دارای بالاترین میانگین بودند. از نظر روحیه خلاقیت و نوآوری «علاقه به انجام کارهای جدید» و «غیرعادی بودن ایده‌های فرد از نظر مردم» در اولویت ویژگی‌های روانشناختی دانشجویان قرار داشت. در نهایت از جنبه ویژگی تحمل ابهام «توانایی کار با آگاهی و دانش ناقص از محیط» دارای بالاترین میانگین رتبه‌ای بود. از بین پنج ویژگی‌های روانشناختی مورد بررسی، ویژگی توفیق‌طلبی با میانگین ۳/۹ و کنترل درونی با میانگین ۳/۷۵ بیشتر از سایر ویژگی‌های کارآفرینی در بین دانشجویان وجود داشت. ویژگی ریسک‌پذیری با میانگین ۳/۶۲ و خلاقیت و نوآوری با میانگین ۳/۴۳ در مراحل بعدی قرار داشتند. برخورداری از ویژگی تحمل ابهام با میانگین ۲/۹۸ کمتر سایر ویژگی‌ها و در ردیف آخر قرار داشت. به بیان دیگر چهار ویژگی توفیق‌طلبی، کنترل درونی، ریسک‌پذیری و خلاقیت و نوآوری در سطح متوسط تا زیاد (بالتر از میانگین) و ویژگی تحمل ابهام در سطح کم تا متوسط (پایین‌تر از میانگین) بود. میانگین کل ویژگی‌های روانشناختی کارآفرینی دانشجویان ۳/۵۵ در دامنه ۱ تا ۵ تعیین شد که بیشتر از حد میانگین بود.

جدول ۲- ویژگی‌های روانشناختی کارآفرینی دانشجویان

ویژگی	گویه	میانگین*	میانگین کل	انحراف معیار
توانمندی، توانایی	تمایل دارم هر کاری را به بهترین شکل انجام دهم.	۴/۳۲		۰/۶۳۳
	خودم مسئولیت تصمیم‌هایم را بر عهده می‌گیرم.	۴/۲۱	۳/۹	۰/۶۸۰
	برای موفقیت در کارهایم پشتکار زیادی دارم.	۳/۸۳		۰/۷۲۸
	در یک بازی رقابتی هدف من خوب بازی کردن است، نه برنده شدن.	۳/۲۵		۱/۲۲۱
کنترل درونی	موفق شدن را حاصل زحمت کشیدن می‌دانم نه شانس.	۳/۷۷		۱/۳۲۱
	اگر به موفقیتی می‌رسم نتیجه تلاش‌های خودم است.	۴/۰۵	۳/۷۵	۰/۸۳۶
	احساس می‌کنم تأثیر ناچیزی در تعیین مسیر زندگی‌ام دارم.	۳/۴۲		۱/۲۱۱
ریسک‌پذیری	از پذیرفتن کارهایی که دیگران از انجام دادن آن ترس دارند لذت می‌برم.	۳/۵۳		۱/۱۰۱
	تمایل به انجام کارهای نو دارم حتی اگر از موقعیت فعلی خود راضی باشم.	۳/۷۴	۳/۶۲	۱/۱۲۳
	ترجیح می‌دهم برای زندگی‌ام، هدف‌های سخت را انتخاب کنم.	۳/۶۰		۱/۱۱۵
ان لااقتداری و توانمندی	به انجام کارهای جدید علاقه دارم.	۳/۹۹		۰/۹۰۰
	برخی اوقات مردم ایده‌های مرا غیرعادی و دست‌نیافتنی می‌پندارند.	۳/۲۵	۳/۴۳	۱/۲۰۱
	از زیرپا گذاشتن قواعد لذت می‌برم.	۲/۸۰		۱/۳۹۲
	شغلی را دوست دارم که نیازمند تفکر زیاد باشد.	۳/۷۱		۰/۹۶۲
توانم پایین	می‌توانم در محیطی که آگاهی و دانش ناقصی در مورد آن دارم، به راحتی کار کنم.	۳/۰۷		۱/۱۱۱
	به شروع فعالیت‌های جدید علاقه دارم حتی اگر ندانم در آن موفق خواهم شد یا خیر.	۳/۵۰	۲/۹۸	۱/۱۰۲
	شغلی را ترجیح می‌دهم که مکان، نوع کار و نحوه کار آن معلوم باشد.	۲/۳۸		۰/۹۹۷

*مقیاس: خیلی کم: ۱ کم: ۲ متوسط: ۳ زیاد: ۴ خیلی زیاد: ۵ میانگین کل ویژگی‌ها: ۳/۵۵ انحراف معیار کل: ۱/۰۳

فراوانی (۵۳/۶۷ درصد) به دانشجویان با روحیه کارآفرینی پایین اختصاص داشت. پس از آن دانشجویان با روحیه کارآفرینی متوسط بودند که ۲۵/۵۱ درصد از پاسخگویان را تشکیل می‌دادند و در نهایت کمترین فراوانی (۲۰/۸۲ درصد) مربوط به دانشجویان با روحیه کارآفرینی بالا بود.

در مرحله بعد برای درک بهتر این که دانشجویان از نظر روحیه کارآفرینی در چه سطحی قرار دارند، اقدام به گروه‌بندی آنان شد. به این ترتیب که بر اساس نمره میانگین و انحراف معیار، نمره حداقل و حداکثر روحیه کارآفرینی که با ۱۷ گویه در قالب طیف لیکرت سنجیده شد، دانشجویان در سه گروه قرار گرفتند. مطابق نتایج مندرج در جدول ۳ بیشترین

جدول ۳- توزیع فراوانی دانشجویان بر اساس روحیه کارآفرینی

روحه کارآفرینی	فراوانی	درصد
پایین	۱۸۳	۵۳/۶۷
متوسط	۸۷	۲۵/۵۱
بالا	۷۱	۲۰/۸۲
کل	۳۴۱	۱۰۰

عوامل پیش‌برنده کارآفرینی در دانشکده‌های کشاورزی

جدول ۴ توزیع فراوانی دیدگاه دانشجویان نسبت به اهمیت مؤلفه‌های مؤثر در ایجاد دانشکده‌های کشاورزی کارآفرین را ارائه می‌دهد. بر اساس ضریب

پراکندگی از بین ۲۳ گویه مورد بررسی «ارائه آموزش‌های مرتبط با کارآفرینی» به‌عنوان مهم‌ترین و مؤثرترین مؤلفه در ایجاد دانشکده‌های کشاورزی کارآفرین در اولویت نخست قرار داشت.

جدول ۴- مؤلفه‌های ساختاری-تشکیلاتی در ایجاد دانشکده‌های کشاورزی کارآفرین

اولویت	ضریب تغییرات	گویه‌ها
۱	۰/۲۱۷	ارائه آموزش‌های مرتبط با کارآفرینی
۲	۰/۲۱۹	ارائه پاداش مالی و مادی به ایده‌های نو
۳	۰/۲۲۲	تخصیص منابع کافی برای تجاری‌سازی ایده‌های برتر
۴	۰/۲۲۵	بازخورد سریع به ایده‌های جدید
۵	۰/۲۳۰	تشویق اعضای هیأت علمی بر اساس رضایتمندی دانشجویان
۶	۰/۲۳۲	امکان انتقال و اشتراک دانش بین اعضای هیأت علمی و دانشجویان
۷	۰/۲۳۵	جمع‌آوری و جمع‌بندی منظم نظرات دانشگاهیان
۸	۰/۲۳۷	انجام پژوهش‌های مورد نیاز بخش صنعت و کشاورزی
۹	۰/۲۳۸	حمایت از افراد صاحب ایده جهت ارتباط با سایر دانشکده‌ها
۱۰	۰/۲۳۹	وجود مراکز رشد
۱۱	۰/۲۴۱	وجود مرکز کارآفرینی و دفتر ارتباط با صنعت
۱۲	۰/۲۴۳	حمایت از ایده‌های جدید و خلاقانه
۱۳	۰/۲۴۶	آیین‌نامه‌ها و مقررات مشوق ریسک‌پذیری و خلاقیت
۱۴	۰/۲۴۸	وجود ارتباط چهره به چهره و شفاهی بین دانشگاهیان
۱۵	۰/۲۵۲	انعطاف‌پذیری در قوانین و مقررات
۱۶	۰/۲۵۵	بکارگیری روش‌های جدید آموزشی
۱۷	۰/۲۵۸	آگاه شدن به موقع افراد از اطلاعات سازمانی
۱۸	۰/۲۶۳	توازن بین تحقیقات بنیادی و کاربردی
۱۹	۰/۲۶۴	توجه به کمیت پژوهش
۲۰	۰/۲۶۷	مستقل بودن گروه‌های آموزشی برای اداره امور داخلی
۲۱	۰/۲۷۱	تلاش برای کاهش سطوح سازمانی
۲۲	۰/۲۷۵	عمل نمودن دانشکده‌ها به‌صورت یک تیم خودگردان
۲۳	۰/۲۸۳	ارتباطات سازمانی باز، افقی و غیررسمی

«بازخورد سریع به ایده‌های جدید» در اولویت چهارم قرار گرفت. گویه‌های «تلاش برای کاهش سطوح سازمانی»، «عمل نمودن دانشکده‌ها به‌صورت یک تیم

گویه «ارائه پاداش مالی و مادی به ایده‌های نو» در اولویت دوم، گویه «تخصیص منابع کافی برای تجاری‌سازی ایده‌های برتر» در اولویت سوم و گویه

پاسخگویان این گویه‌ها را مهم‌ترین مانع کارآفرینی در دانشکده‌های کشاورزی دانستند. گویه «وجود نداشتن قوانین حمایتی کافی برای پشتیبانی از دانشجویان کارآفرین» و «فاصله گرفتن دانشجویان از کارآفرینی بدلیل ترس از دست دادن سرمایه شخصی» به ترتیب در اولویت‌های سوم و چهارم موانع کارآفرینی قرار گرفتند. همچنین گویه‌های «استفاده از روش‌های سنتی در تدریس محتوای آموزشی»، «حفظ مطالب درسی توسط دانشجویان و نداشتن درک عمیق از محتوای دروس» و «هماهنگ و متناسب نبودن برنامه‌ریزی آموزشی و درسی با تغییرات جهانی» به‌عنوان اولویت‌های آخر موانع کارآفرینی از دیدگاه دانشجویان شناخته شدند (جدول ۵).

خودگردان» و «ارتباطات سازمانی باز، افقی و غیررسمی» نیز در اولویت‌های انتهایی عوامل ساختاری - تشکیلاتی ایجاد کارآفرینی در دانشکده‌های کشاورزی از دیدگاه دانشجویان قرار داشتند.

موانع ایجاد دانشکده‌های کشاورزی کارآفرین

در این بخش به بررسی و توصیف دیدگاه دانشجویان در رابطه با موانع کارآفرین شدن دانشکده‌های کشاورزی پرداخته شد. از ۲۸ گویه مورد بررسی بر اساس ضریب پراکندگی، دو گویه «مشکلات موجود در دستیابی به منابع مالی برای سرمایه‌گذاری» و «ناآشنایی دانشجویان با فعالیت‌های کشاورزی و محیط روستایی» در اولویت اول و دوم قرار داشت و

جدول ۵- موانع ایجاد دانشکده‌های کشاورزی کارآفرین

اولویت	ضریب تغییرات	گویه‌ها
۱	۰/۱۹۵	دستیابی به منابع مالی برای سرمایه‌گذاری بسیار مشکل است
۲	۰/۱۹۸	دانشجویان قبلاً کار کشاورزی انجام نداده و با محیط روستایی آشنایی ندارند
۳	۰/۲۰۰	قوانین حمایتی مناسب و کافی برای پشتیبانی از دانشجویان کارآفرین وجود ندارد
۴	۰/۲۰۲	دانشجویان به خاطر ترس از دست دادن سرمایه شخصی سراغ کارآفرینی نمی‌روند
۵	۰/۲۰۳	دانشگاه با سازمان‌های اجرایی ذی ربط رابطه‌ای ندارد
۶	۰/۲۰۹	برای معرفی ایده و شروع کار جدید دسترسی کافی به منابع لازم وجود ندارد
۷	۰/۲۱۵	قوانین و مقررات دست و پا گیر افراد را از پی‌گیری ایده‌های خلاقانه‌شان منصرف می‌کند
۸	۰/۲۲۵	دانشگاه برای فراهم نمودن تسهیلات خوداشتغالی از سوی دولت حمایت نمی‌شود
۹	۰/۲۲۶	دانشجویان از شرایط تولید آگاهی نداشته و در دانشگاه هم این آگاهی را کسب نمی‌کنند
۱۰	۰/۲۲۹	در دانشگاه مهارت‌های اولیه مورد نیاز شروع کار به دانشجویان ارائه نمی‌گردد
۱۱	۰/۲۳۲	مواد آموزشی و محتوای درسی به‌روز نمی‌شود
۱۲	۰/۲۳۵	دانشجویان از ماهیت رشته‌های کشاورزی و شرایط کاری آینده آگاهی ندارند
۱۳	۰/۲۳۸	بیش از حد بر مطالب نظری و تئوری تأکید می‌گردد
۱۴	۰/۲۴۳	مواد آموزشی و محتوای درسی هیچ ربطی با نیازهای جامعه و بازار کار ندارد
۱۵	۰/۲۴۵	حمایت مالی کافی برای شرکت‌های جدید و در حال رشد وجود ندارد
۱۶	۰/۲۵۰	امکانات کافی برای ارائه مطالب عملی و کاربردی به دانشجویان وجود ندارد
۱۷	۰/۲۵۳	مدیریت در تصمیم‌گیری‌ها محافظه‌کارانه است

ادامه جدول ۵- موانع ایجاد دانشکده‌های کشاورزی کارآفرین

اولویت	ضریب تغییرات	گویه‌ها
۱۸	۰/۲۵۵	دانشجویان مشارکت چندانی در کلاس درس ندارند
۱۹	۰/۲۵۷	دانشگاه برای خوداشتغالی دانشجویان با محدودیت منابع مالی مواجه است
۲۰	۰/۲۶۱	دانشجویان به خاطر نداشتن مهارت و تجربه مناسب و کافی سراغ کارآفرینی نمی‌روند
۲۱	۰/۲۶۳	از روش‌های مشارکتی، تیمی و گروهی در تدریس استفاده کمی نمی‌شود
۲۲	۰/۲۶۷	هنجارهای مختلف اجتماعی و فرهنگی در دانشگاه از کارآفرینی حمایت نمی‌کند
۲۳	۰/۲۶۹	مطالب آموزشی ارتباط سیستماتیک و هدفمندی با هم ندارند
۲۴	۰/۲۷۳	دانشجویان به خاطر ترس از موانع اداری سراغ کارآفرینی نمی‌روند
۲۵	۰/۲۷۵	برنامه‌ریزی آموزشی و درسی متناسب با بخش کشاورزی نیست
۲۶	۰/۲۸۲	در تدریس محتوای آموزشی از روش‌های سنتی استفاده می‌شود
۲۷	۰/۲۸۴	محتوای دروس توسط دانشجویان حفظ می‌شود و درک عمیقی از آن وجود ندارد
۲۸	۰/۳۵۵	برنامه‌ریزی آموزشی و درسی هماهنگ و متناسب با تغییرات جهانی نیست

بحث، نتیجه‌گیری و پیشنهادها

کارآفرینی از ابتدای خلقت بشر و در تمام شئون مختلف زندگی انسان حضور داشته و مبنای تحولات و پیشرفت‌های بشری بوده است. کارآفرینی موضوعی است و بهره‌برداری از فرصت‌ها و فرآیندی است که در محیط‌ها و مجموعه‌های مختلفی اتفاق می‌افتد و از طریق واکنش مناسب افراد نوآور به فرصت‌ها، ارزش‌های اقتصادی و اجتماعی شکل می‌گیرد. تجربه موفقیت‌آمیز برخی از کشورها در عبور از بحران‌های اقتصادی به‌واسطه توسعه کارآفرینی، موجب گردیده تا سایر کشورها نیز برای کارآفرینان و شکل‌گیری کسب و کارهای نوآورانه اهمیت خاصی قائل گردند. هدف پژوهش حاضر بررسی ویژگی‌های کارآفرینانه دانشجویان از جنبه روانشناختی و همچنین شناسایی و رتبه‌بندی عوامل تأثیرگذار و بازدارنده کارآفرینی در دانشکده‌های کشاورزی منطقه ۵ دانشگاه آزاد اسلامی بود. در ادامه ضمن بررسی نتایج تحقیق، پیشنهاداتی ارائه می‌شود.

مطابق یافته‌های پژوهش ویژگی‌های روانشناختی کارآفرینانه دانشجویان در سطح متوسطی قرار داشت.

همچنین از بین پنج ویژگی تشکیل دهنده شخصیت کارآفرینی، بیشترین و کمترین قابلیت در دانشجویان به ترتیب مربوط به ویژگی توفیق‌طلبی و تحمل ابهام بود. این یافته تا حدودی با یافته‌های غفاری (۱۳۸۷) و واحدی و همکاران (۱۳۸۸) مطابقت دارد. در تحقیق مرادی و همکاران (۱۳۹۱)، دانشجویان دانشگاه علوم کشاورزی رامین در دو ویژگی کنترل درونی و ریسک‌پذیری به ترتیب مطلوب‌ترین و نامطلوب‌ترین شرایط را دارا بودند. توصیه می‌شود که به روش‌های مختلف از قبیل استفاده از مربیان کارآفرینی در کنار مربیان دروس تخصصی، تشکیل هسته مشاوره شغلی به‌منظور ارتقای روحیه ایده‌پردازی، ارائه آموزش‌های خلاقیت و نوآوری و ارتباط مستمر با دانشجویان (خسروی‌پور و همکاران، ۱۳۸۸)، برگزاری کارگاه‌های آموزشی، تقویت انگیزه در دانشجویان، ایجاد محیطی چالش‌برانگیز و فضای با نشاط بحث و مجادله در موضوعات درسی، و آگاهی‌بخشی پروژه‌های درسی مستقل و تقویت اعتماد به نفس در آن‌ها، معرفی و تشویق ایده‌های خلاق و الگوهای موفق کارآفرین، معرفی خصیصه‌های

حمایت مادی و معنوی از کارآفرینان، جذب، حفظ و پشتیبانی از آنان در راستای ارتقاء تولید فناوری و ایجاد فرصت‌های اشتغال‌زا ضرورت دارد و پیشنهاد می‌شود نهادهای ذی ربط مانند پارک‌های علم و فناوری، مراکز رشد، صندوق‌های توسعه و حمایت از سرمایه‌گذاری و بنیاد ملی نخبگان بطور ویژه از کارآفرینان دانشگاهی و دانشجویان خلاق و کارآفرین حمایت مالی نمایند. بند "و" ماده ۱۷ قانون برنامه پنج ساله پنجم توسعه (۱۳۹۴-۱۳۹۰) نیز تصریح نموده است که به‌منظور توسعه و انتشار فناوری و حمایت از شرکت‌های کارآفرین و تولیدکنندگان بخشی از هزینه ثبت اختراعات و تولید و خرید دانش فنی از طرف دولت تأمین و پرداخت شود.

نتایج نشان داد بر اساس دیدگاه پاسخگویان، نداشتن مهارت در فعالیت‌های کشاورزی و آشنا نبودن دانشجویان با فضا و محیط‌های روستایی یکی از موانع مهم کارآفرینی در دانشکده‌های کشاورزی است. طبق یافته‌های قاسمی و اسدی (۱۳۸۹) نیز کارآموزی در محیط‌های اجرایی و ارتباط نزدیک دانشگاه و بنگاه‌های کار بر کارآفرینی دانشجویان و مؤثر بود. در مقابل فعالیت‌های عملی محدود در زمینه‌ی دروس ارائه شده از موانع کارآفرینی در بین دانش‌آموختگان کشاورزی استان زنجان شناخته شد (یعقوبی، ۱۳۸۹). برخی از صاحب نظران پیشنهاد می‌کنند که برای مقابله با این چالش بخش عمده دانشجویان دانشکده‌های کشاورزی از بین فارغ‌التحصیلان هنرستان‌ها و مراکز آموزش فنی و حرفه‌ای کشاورزی و همچنین روستازادگان و روستائینان انتخاب شوند؛ ایده‌ای که در عمل با موانع متعدد ساختاری، فرهنگی و اجتماعی روبرو می‌باشد و قطعاً مخالفانی نیز خواهد داشت. در کنار این ایده، به‌منظور تقویت روحیه کارآفرینی و آشنایی دانشجویان با جامعه روستایی و

کارآفرینی و القای آن‌ها به دانشجویان، برگزاری نمایشگاه‌ها و بازدیدهای دانشجویی از پروژه‌های موفق کارآفرینی، کارگاه‌ها، مزارع و واحدهای تولیدی، خصائص و ویژگی‌های مرتبط با کارآفرینی در بین دانشجویان تقویت شود (شریف‌زاده و زمانی، ۱۳۸۵).

یافته‌ها نشان داد که از دیدگاه دانشجویان، آموزش کارآفرینی به‌عنوان اولین مؤلفه اثرگذار در توسعه کارآفرینی در دانشکده‌های کشاورزی است. طبق تحقیقات مهارت‌های کارآفرینی از طریق آموزش، قابل تقویت و پرورش است. به همین دلیل امروزه آموزش کارآفرینی به یکی از مهم‌ترین و گسترده‌ترین فعالیت‌های دانشگاهی کشورهای توسعه یافته تبدیل شده است (Oosterbeek *et al.*, 2009). به اعتقاد پیتردراکر متفکر برجسته علم مدیریت، کارآفرینی یک مقوله‌ی منظم و منسجم از دانش است که مانند تمام علوم دیگر قابل آموختن و فراگیری است (Kuratko, 2003). لذا طراحی و اجرای برنامه‌های آموزشی برای بالا بردن آگاهی و دانش کارآفرینی دانشجویان ضرورت دارد و پیشنهاد می‌گردد آموزش کارآفرینی در کلیه مقاطع تحصیلی دانشکده‌های کشاورزی به‌خصوص مقطع کارشناسی به شکل رسمی به‌عنوان واحدهای درسی مصوب و یا در قالب آموزش‌های غیررسمی و به شکل کارگاه‌های آموزشی توانمندسازی اجراء شود.

طبق یافته‌ها، ارائه پاداش مالی و مادی به ایده‌های نو و تخصیص منابع کافی برای تجاری‌سازی ایده‌های نو و مناسب، نقش مهمی در کارآفرینی دانشکده‌های کشاورزی دارد و در مقابل مشکلات دستیابی به منابع مالی برای سرمایه‌گذاری از موانع و بازدارنده‌های کارآفرینی دانشگاهی شناخته شد که با یافته‌های پورآتشی و مختارنیا (۱۳۸۸) مطابقت دارد. لذا برنامه‌ریزی و سیاستگذاری برای شناسایی، هدایت،

حمایت از کارآفرینان فراز و فرودهای نظام اداری است که باعث می‌شود کارآفرینان حمایت لازم را از خود احساس نکنند. در همین پژوهش قوانین و مقررات دست و پاگیری که افراد را از پی‌گیری ایده‌های خلاقانه‌شان منصرف می‌کند، به‌عنوان یکی از موانع کارآفرینی شناسایی شد. لذا ترویج و فرهنگ‌سازی برای توجه و حمایت‌های قانونی و قضایی از کارآفرینان و صنعتگران و حقوق مالکانه آنان ضرورت دارد. این موضوع بطور ویژه از سوی دفتر حمایت از سرمایه‌گذاری، کارآفرینی و توسعه تجارت کشاورزی وزارت جهادکشاورزی و دفتر ارتباط صنعت با جامعه در دانشگاه آزاد اسلامی قابل برنامه‌ریزی و پیگیری است.

منابع و مأخذ

۱. احمدپور داریانی، م. (۱۳۸۲). آیا کارآفرینی استراتژی دانشگاه را تغییر می‌دهد؟ فصلنامه رهیافت. شماره ۲۹، صفحات ۱۵-۲۶.
۲. اسماعیلی، ج.، قربان‌زاده، س. و معتمد، م. (۱۳۹۰). بررسی ارتباط بین کارآفرینی و وضعیت اشتغال دانش‌آموختگان رشته کشاورزی شهرستان همدان. مجموعه مقالات کنفرانس ملی کارآفرینی، تعاون، جهاد اقتصادی، همدان: نشر نائین.
۳. اللهیاری، م.، کشاورز، ف. و چیدری، م. (۱۳۸۸). نگرش‌ها و ارزش‌های کارآفرینی در میان دانشجویان کشاورزی دانشگاه آزاد اسلامی واحد رشت. فصلنامه پژوهش مدیریت آموزش کشاورزی، سال، شماره ۹، صفحات ۳۷-۲۹.
۴. بارانی، ش. و زرافشانی، ک. (۱۳۸۸). بررسی تأثیر نگرش نسبت به کارآفرینی، هنجارهای جامعه و باور به خودکارآمدی در پیش‌بینی نیت کارآفرینانه دانشجویان مدیریت و آبادانی روستا در دانشگاه پیام‌نور کرمانشاه. فصلنامه توسعه تحقیقات اقتصاد و

اطلاع از وضعیت فضای کسب و کار در بخش کشاورزی و رشته‌های وابسته (امور دام و طیور، جنگل و مرتع و شیلات و آبزیان) می‌توان واحدهای درسی کارآفرینی، پروژه‌های روستاشناسی، عملیات کشاورزی و بازدید میدانی از واحدهای تولیدی کشاورزی را به‌طور خاص و با برنامه‌ریزی راهبردی وارد برنامه‌های درسی دانشکده‌های کشاورزی نمود. تحقق این رویکرد نیازمند تجهیز امکانات فنی، خدمات پشتیبانی و همچنین نگرش مساعد مدیران گروه‌های آموزشی و اعضای هیأت علمی و علاقمندی و همراهی دانشجویان است و پرداختن به آن‌ها ضرورت دارد. شایان ذکر است ماده ۱۵ برنامه پنجم توسعه، بر بازنگری متون، محتوا و برنامه‌های آموزشی و درسی دانشگاهی مبتنی بر آموزه‌ها و ارزش‌های دینی با بهره‌گیری از آخرین دستاوردهای دانش بشری و با توجه به اولویت‌ها و نیازهای بازار کار تأکید دارد. دستیابی به این منظور، وابسته به ارائه‌ی دروسی است که مهارت‌های دانشجویان را در زمینه برقراری ارتباط، مدیریت، تولید فرآورده‌های جدید، داشتن فکر خلاق و دسترسی به نوآوری فناورانه تقویت کند (Kuratko, 2003).

بر اساس یافته‌ها یکی از موانع کارآفرینی دانشگاهی، کمبود قوانین حمایتی مناسب و کافی برای پشتیبانی از دانشجویان کارآفرین بود. این یافته مطابق با نتایج پور عزت و همکاران (۱۳۸۹) است که عنوان داشتند قوانین ضعیف حفاظت از دارایی‌های فکری از موانع کارآفرینی و تجاری‌سازی دانش در دانشگاه‌هاست. به نظر می‌رسد، مهم‌تر از وجود قوانین مناسب به‌منظور تشویق دستاوردهای پژوهشی و طرح‌های فناورانه و کمک به رونق کارآفرینی و توسعه اقتصاد دانش‌بنیان، ضمانت اجرایی قوانین در این حوزه می‌باشد. در حال حاضر مشکل اصلی

۱۱. طالبی، ک. و زارع‌یکتا، م. (۱۳۸۷). آموزش کارآفرینی دانشگاهی و نقش آن در ایجاد و توسعه شرکت‌های کوچک و متوسط (SMEs) دانش بنیان. *فصلنامه توسعه کارآفرینی*، سال ۱، شماره ۱، صفحات ۱۳۱-۱۱۱.
۱۲. غفاری، ه. (۱۳۸۷). بررسی قابلیت‌های کارآفرینی دانشجویان دانشگاه پیام نور اراک. همایش ملی توسعه کارآفرینی در آموزش‌های علمی کاربردی کشاورزی، مشهد: مؤسسه آموزش عالی علمی کاربردی جهادکشاورزی.
۱۳. قاسمی، ج و اسدی، ع. (۱۳۸۹). تحلیل عاملی عوامل تأثیرگذار در ایجاد روحیه کارآفرینی دانشجویان تحصیلات تکمیلی (مطالعه موردی: پردیس کشاورزی و منابع طبیعی دانشگاه تهران). *فصلنامه علوم و صنایع کشاورزی*، جلد ۲۴، شماره ۱، صفحات ۲۲-۱۳.
۱۴. مرادی، ح.، بیژنی، م.، کرمی، غ. و فلاح حقیقی، ن. (۱۳۹۱). ارزیابی مقایسه‌ای ویژگی‌های روانشناختی مؤثر بر نگرش‌های کارآفرینانه در دانشجویان مهندسی کشاورزی (مورد مطالعه: دانشگاه کشاورزی و منابع طبیعی رامین خوزستان). *فصلنامه آموزش مهندسی ایران*، سال ۱۴، شماره ۵۳، صفحات ۸۲-۶۵.
۱۵. مرکز پژوهش‌های مجلس شورای اسلامی. (۱۳۹۰). قانون برنامه پنج ساله پنجم توسعه جمهوری اسلامی ایران (۱۳۹۴-۱۳۹۰). قابل دسترس در: <http://www.majlis.ir>
۱۶. محمدی، ح.، احمدی، ع.، امین، ش. و جهرمی، ش. (۱۳۹۰). بررسی رابطه‌ی ویژگی‌های شخصیتی با تمایل به کارآفرینی. *فصلنامه زن و جامعه*، سال ۲، شماره ۱، صفحات ۹۳-۱۱۳.
۱۷. واحدی، م.، مرادنژادی، ه.، شریف‌زاده، ا. و شریفی، م. (۱۳۸۸). بررسی ویژگی‌های کارآفرینانه دانشجویان دانشگاه آزاد اسلامی واحد ایلام. *فصلنامه توسعه تحقیقات اقتصاد و کشاورزی ایران*، دوره ۴۰، شماره ۲، صفحات ۱۰۱-۹۳.
- کشاورزی ایران، دوره ۲-۴۰ شماره ۳، صفحات ۹۹-۹۱.
۵. پورآشتی، م. و مختارنیا، م. (۱۳۸۸). بررسی عوامل مؤثر بر کارآفرینی دانش‌آموختگان کشاورزی از دیدگاه اعضای هیأت علمی پردیس کشاورزی و منابع طبیعی دانشگاه تهران. *فصلنامه تحقیقات اقتصاد و توسعه کشاورزی ایران*، دوره ۴۰، شماره ۲، صفحات ۱۲۲-۱۱۵.
۶. پورعزت، ع.، قلی‌پور، ا. و ندیرخانلو، س. (۱۳۸۹). تبیین موانع کارآفرینی دانشگاهی و تجاری سازی دانش در دانشگاه تهران. *فصلنامه سیاست علم و فناوری*، سال ۲، شماره ۴، صفحات ۷۶-۶۵.
۷. حسینی، س. م.، فرج‌اله حسینی، س. ج. و سلیمان‌پور، م. (۱۳۸۹). شناسایی و تحلیل موانع کارآفرینی در آموزش عالی کشاورزی از دیدگاه دانشجویان کارشناسی ارشد استان تهران. *فصلنامه تحقیقات اقتصاد و توسعه کشاورزی ایران*، جلد ۲-۴۱، شماره ۳، صفحات ۳۶۸-۳۵۹.
۸. خسروی‌پور، ب.، ایروانی، ه.، حسینی، س. م.، موحدمحمدی، س. ح. (۱۳۸۸). تحلیل عوامل مؤثر بر تقویت کارآفرینی در دانشجویان از دیدگاه دانش‌آموختگان مراکز آموزش عالی علمی کاربردی. *فصلنامه تحقیقات اقتصاد و توسعه کشاورزی ایران*، دوره ۲-۴۰، شماره ۴، صفحات ۳۵-۴۵.
۹. خسروی‌پور، ب. و منجم‌زاده، ز. (۱۳۹۰). دیدگاه دانشجویان تحصیلات تکمیلی دانشگاه کشاورزی و منابع طبیعی رامین در خصوص عوامل و موانع مؤثر در کارآفرینی و اشتغال دانش‌آموختگان کشاورزی. *فصلنامه تحقیقات اقتصاد و توسعه کشاورزی ایران*، دوره ۲-۴۲، شماره ۱، صفحات ۱۱۶-۱۰۵.
۱۰. شریف‌زاده، م. و زمانی، غ. (۱۳۸۵). روحیه کارآفرینی در دانشجویان کشاورزی: مطالعه موردی دانشگاه شیراز. *مجله علوم کشاورزی ایران*، جلد ۲-۳۷، شماره ۱، صفحات ۱۱۵-۱۰۷.

- American academic science. *Minerva*, 21 (2-3), 198-233.
29. Guerrero, M., Kirby, D. & Urbano, D. A. (2006). A Literature review on entrepreneurial universities: An institutional approach. Autonomous University of Barcelona, Business Economics Department, Retrieved from <http://ssrn.com/abstract=1838615>.
  30. Hisrich, R. D. and Peters, M., (2002). *Entrepreneurship*. New York: Mc-Grow Hill. Retrieved from <https://books.google.com/books?isbn=1408007452>
  31. Jacob, M., Lundqvist, M. & Hellsmark, H. (2003). Entrepreneurial transformations in the Swedish University system: the case of Chalmers University of Technology. *Research Policy*, 32(9), 1555-1569.
  32. Kuratko, D. F. (2003). *Entrepreneurship education: Emerging trends and challenges for the 21st century*. Coleman Foundation White Paper Series for the U.S. Association of Small Business & Entrepreneurship, Retrieved from www.usasbe.org/pdf/CWP-2003-kuratko.pdf/.
  33. Krueger, N., Reilly, M. D. & Carsrud, A. L. (2000). Competing models of entrepreneurial intentions. *Journal of Business Venturing*, 15(5), 411-432.
  34. Miner, J. B, Smith, N. R., & Bracker, J. S. (1992). Predicting firm survival from aknowledge of entrepreneur task motivation. *Entrepreneurship & Regional Development: An International Journal*, 4 (2), 145-154
  35. Olakitan, O. O. & Ayobami, A. P. (2011). An Investigation of personality on entrepreneurial success. *Journal of Emerging Trends in Economics and Management Sciences*, 2(2), 95-103.
  36. Oosterbeek, H. Praag, M. V. & Ijsselstein, A. (2010). The impact of entrepreneurship education on entrepreneurship skills and motivation, *European Economic Review*, 54(3), 442-454.
  37. Powers, J. B. & McDougall, P. P. (2005). Universities start-up formation and technology licensing with firms that go public: A resource-based view of academic
  ۱۸. یعقوبی، ج. (۱۳۸۹). بررسی عوامل بازدارنده کارآفرینی در آموزش عالی کشاورزی و آرایه سازوکارهایی برای تقویت آن. فصلنامه توسعه کارآفرینی، سال ۲، شماره ۸، صفحات ۱۴۹-۱۳۱.
  19. Adam, J., josh, L., Scott, S. & Marie, T. (2007). Academic science and entrepreneurship Dual engines of growth? *Journal of Economic Behavior & Organization*, 63(4), 573-576.
  20. Bellu, R. R. & Sherman, H. (1995). Predicting firm success from task motivation and attribution style. A Longitude study. *Entrepreneurship Regional Development*, 7(4), 349-364.
  21. Begley, T. & David, P. (1985). The relationship of the Jenkins activity survey to type A behavior among business executives. *Journal of Vocational Behavior*, 27(3), 16-328.
  22. Clark, B. R. (1998). *Creating entrepreneurial university, organizational pathways of university transformation*. Retrieved from <http://www.amazon.com/Creating-Entrepreneurial-Universities-Organizational-Transformation/dp/0080433545>
  23. Chrisman, J., Hynes, T. & Fraser, S. (1995). Faculty entrepreneurship and economic development: The case of the University of Calgary. *Journal of Business Venturing*, 10(4), 267-281.
  24. Drucker, P. F. (1986). *Innovation and entrepreneurship*. Retrieved from <http://www.amazon.com/Innovation-Entrepreneurship-Peter-F-Drucker/dp/0060851139>
  25. Delmar, F. (1996). *Entrepreneurial behavior and business performance*, Economic performance. Economic research institute. Retrieved from <http://www.diva-portal.org/smash/get/diva2:376004/FULLTEXT02>
  26. David, U., Aponte, M., Toledano, N. (2008). Doctoral education in entrepreneurship: A European case study. *Journal of Small Business and Enterprise Development*, 15(2), 336-347.
  27. Etzkowitz, H. (2003). The Invention of the entrepreneurial university. *Research Policy*, 32(1), 109-121.
  28. Etzkowitz, H. (1983). Entrepreneurial scientists and entrepreneurial universities in

- https://eh.net/book_reviews/capitalism-socialism-and-democracy/
41. Vesper, K. & Gartner, W. B. (1997). Measuring progress in entrepreneurship education. *Journal of Business Venturing*, 12(5), 403-421.
  42. Weerawardena, J., Mort, G. S. (2006). Investigating social entrepreneurship: A multidimensional model. *Journal of World Business*, 41(1), 21-35.
  43. Zahra, S. A., Rawhouser, H. N., Bhawe, N., Neubaum, D. O. & Hayton, J. C. (2008). Globalization of social entrepreneurship opportunities. *Strategic Entrepreneurship Journal*, 2, 117-131.
  38. Postigo, S. & Tamborini, M. F. (2002). Entrepreneurship education in Argentina: The case of San Andrés University. Paper presented for the Internationalizing Entrepreneurship Education and Training Conference-IntEnt, Malaysia, July 8-10. Retrieved from file:///C:/Users/hkz/Downloads/Entrepreneurship_Education_in_Argentina.pdf
  39. Ronstadt, R. (1987). The educated entrepreneurs: A new era of entrepreneurial education is beginning. *American Journal of Small Business*, 11(4), 37-53.
  40. Schumpeter, J. A. (1975). Capitalism, Socialism and Democracy. Retrieved from